

(1571-2004), Kampen 2005, 90-101; dezelfde, 'Classicale wetboeken. Schakels tussen de Dordtse Kerkorde van 1619 en het Algemeen Reglement van 1816?', in: Lidwien van Buren, Peter-Ben Smit (red.), *Meester in kerk en recht. Vriendenbundel voor Jan Hallebeek bij zijn 25-jarig jubileum als docent kerkelijk recht*, Amersfoort / Sliedrecht 2013, 30-44, m.n. 35.

¹⁴ *Kerkelyk placaat-boek* III-V, 's-Gravenhage 1792-1807, m.n. III, 1, 377vv ('Aanhangsel'), 379-405 (Wezel), (551) en v, reg. [slot]; I-II dateerden van 1722-1735. A. Rutgers en diens arbeid blijft bij Spohnholz onvermeld. A. de Groot, 'Tussen geloof en revolutie: de Utrechtse coetus in de jaren 1797 en 1798', in: C.C. de Bruin e.a. (red.), *Geloof en Revolutie. (...)*, Amsterdam 1977, 151-179, m.n. 158.

¹⁵ Ik doorzocht *Compendium der Kerkelijke Wetten van Vriesland (...)*, Leeuwarden 1771 (met daarin de kerkordeningen van Emden 1571 t/m 's-Gravenhage 1586) en *Utrechts Synodaal-Handboekje (...)*, Utrecht 1803. Een overzicht van gedrukte klassicale wetboeken en het Friese *Compendium* bij: V.d. Broeke, 'Classicale wetboeken', m.n. 34-36, 40v. Dr. C. van den Broeke doorzocht voor mij de wetboeken van Haarlem, Leiden en Deventer, eveneens met negatief resultaat.

¹⁶ P.D. van den Boogaard, 'Een reglementaire kerk?

de Groot terecht aangeduid als 'ongetwijfeld de beste kerkjurist van die dagen'. Welnu, in een speciaal 'Aanhangsel' op het 1792-deel had Rutgers alle besluiten van synoden tussen Wezel 1568 en Dordt 1618/19 opgenomen. Voor Wezel volgde Rutgers de tekst van 1664, maar bij de ondertekeningen nam hij de correcties en aanvullingen over die in 1769 door 's Gravezande waren voorgesteld.¹⁴

Wezel onder het vertrouwde Van Renesse-opschrift opgenomen in een deftig te 's-Gravenhage uitgegeven plakkaatboek, wat zal dat hebben opgeleverd? In ieder geval: status! Voor de dagelijkse praktijk zal dat overigens weinig hebben uitgemaakt. Daar telden vooral de plakaten en de DKO of andere, meer gewestelijke kerkorden. Wie de provinciale en klassicale wetboeken uit het eind van de zeventiende tot het begin van de negentiende eeuw naloopt, vindt daarin veelal weinig of geen expliciete verwijzingen naar Wezel. Wel wordt uit deze meer dan veertig wetboeken en -boekjes duidelijk dat de ontwikkeling van 1618/19 naar 1816 geleidelijker is verlopen is dan A. Kuyper en de zijnen later wel waar wilden hebben.¹⁵

Dit op één uitzondering na: alle genoemde wetboeken die na 1618/19 verschenen bleven – hoewel ze steeds meer richting centraal besturen tenderden – *bottom-up* gestructureerd. Dit was *zelfs* nog het geval bij het nooit ingevoerde Concept-reglement op de organisatie van het Hervormd Kerkgenootschap in het Koninkrijk Holland van 1809, opgesteld door een negenkoppige commissie waarvan J.W. te Water, destijds Leids hoogleraar, voorzitter en Abr. Rutgers secretaris was. Eerst bij de invoering van het Algemeen Reglement voor het bestuur der Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden in 1816, waarbij noch Rutgers, noch Te Water was betrokken, ontstond er een breuk, omdat dit reglement *top-down* was opgezet.¹⁶

Belgische opstand doet Wezel herrijzen

Dat het 7 januari 1816 bij Koninklijk Besluit aan de Hervormde Kerk opgelegde Algemeen Reglement een breuk vormde, blijkt uit het feit dat het *Kerkelijk Handboekje* nog datzelfde jaar werd vervangen door een *Nieuw Kerkelijk Handboekje*. Dat nieuwe handboekje bevatte naast het Algemeen Reglement en een aantal daarvan afgeleide reglementen, *wel* diverse lijsten, maar *niet* langer de geijkte opsomming van kerkorden vanaf Wezel 1568.¹⁷ Wezel, Emden, enz. zouden vervolgens zo'n twintig jaar naar de achtergrond verdwijnen. Dat ze, Wezel voorop, opnieuw in druk verschenen, was een gevolg van de Belgische opstand van 1830, die in 1839 uiteindelijk tot een definitieve afscheiding van de Zuidelijke provincies zou leiden. De afval van België waardoor Nederland